

RELATIONSHIP OF MENTALLY RETARDED CHILDREN'S VOCABULARY TO MENTAL DEVELOPMENT

Babaeva Azizabonu

Masters Special pedagogy "Speech Therapy"

Annotation

This article describes the relationship of mentally retarded children's vocabulary with mental development, a scientific analysis of the stages of development of children's speech, the characteristics of speech of mentally retarded children.

Keywords. Emotional-volitional ability, childhood, grammar system, dictionary, phonemic system, intellect

Ma'lumki, insonning jismoniy va ruhiy rivojlanishi go'daklik, kichik yosh, maktabgacha bo'lgan yosh, kichik maktabgacha yoshi, o'smirlik yoshi, balog'at yoshi, o'spirinlik davri va qarilik davri yosh bosqichlarida amalga oshiriladi. Intellekt go'daklik davrida yuzaga keladi va keyingi yosh davrlarida rivojlanib boradi. Lekin intellekt insonda nutq egallangan sharoitdagina rivojlanib takomillashadi. Agar go'dak- atrofidagi katta yoshdagi odamlar yordamida yoshligidan to'g'ri gapirishga o'rgatilsa, unda tasavvur qilish, fikrlash, xayol surish malakalari shakllanadi va har bir yosh davrida takomillashadi. Intellekt bilan birga emotsional - irodaviy qobiliyat ham takomillashadi. Nutqiy muloqotsiz, ijtimoiy doirasiz insoniy mavjudot to'liq shakllangan inson bo'la olmasligi ilmiy jihatdan asoslangan.

Nutq - o'sib kelayotgan inson ruhiyatining takomillashuvining asosiy yadrosi ekanligini doimo esda tutish lozimdir. Bolani o'z ona tilisiga o'rgatib, kattalar uni aqliy va hissiy rivojlanishiga, maktabda yaxshi bilim olishiga asos tayyorlaydilar. Nutqni o'z vaqtida to'liq egallash, bola ruhiyatini rivojlanishiga muhim shart - sharoit yaratadilar. [2] Bolaning go'daklik davrida miya qobiliyati intensiv rivojlanadi va uning funksiyalari shakllanadi. SHuning uchun bolaning go'daklik davrida nutqni rivojlantirish ijobiy samara beradi. Fiziologlarning tadqiqotlariga ko'ra, markaziy nerv sistemasi funksiyalari mashqlar orqali shakllanadi.

Nutqiy faoliyatga kirishuvning rivojlanishi uchun bola xayotining dastlabki uch yili samarali hisoblanadi. Bu davrda miyaning nutqiy bo'limlarining anatomik shakllanishi tugallanadi. Bola o'z ona tilisidagi grammatik formalarni egallaydi, katta lug'at boyligiga ega bo'ladi. Agar dastlabki uch yilda bolaga yetarli darajada ahamiyat berilmagan bo'lsa, bola nutqini rivojlantirish uchun katta mehnat talab etiladi. [1]

A. N. Gvozdev 1 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrda nutq rivojlanishini uch bosqichini ko'rsatib o'tadi: [4]

1- bosqich- o'zak so'zlardan tashkil topgan gaplar talaffuzi davri- 1yoshu 3 oylik - 1 yosh 8 oylikgacha, bir so'zli gaplar talaffuz etiladi. 1 yosh 8 oylikdan- 1 yosh 10 oylikgacha bir necha so'zdan tashkil topgan gaplar talffuz etiladi.

2 - bosqich - gapning grammatik tizimini egallash davri: 1 yosh 10

oylik - 2 yosh 1 oylik - gaplar, to'liq so'zlar qo'shimchasi tushib qoldirilgan

holda yoki noto'g'ri talaffuz etiladi. 2 yosh 1 oylikdan- 2 yosh 3 oylikgacha,

gaplarda turlangan va turlangan so'zlar ishtirok etadi (otlarning kelishik qo'shimchalari, fe'lining egalik qo'shimchalari) 2 yosh 3 oylik- 3 yoshgacha, gaplarda sintaktik munosabatlarni ifodalovchi so'zlar ishtirok etadi.

bosqich - ona tilining grammatik tizimini egallash davri: 3 yoshdan

5 yoshgacha- nutqning tovush tomonini grammatik tizimi takomillashadi, lug'at boyligini oshishi uchun shart sharoit yaratiladi. Demak, bola nutqi

ketma-ketlikda rivojlanadi: 1. Gapning sintaktik tuzilishi va intonatsiyasining ifodaliligi. 2. So'zning morfologik yasalishi. 3. So'zning tovush tarkibi.

SHuni ta'kidlab o'tish joizki, 3 - 7 yoshlar orasida bola nutki

grammatik formalar bilan boyiydi. Rivojlanuvchi nutqiy doira bola o'z

ona tilisini grammatik tizimi va fonematik sistemasini yuqori darajada

etallashi mumkin. Bu holat bola lug'at boylitini tez muddatda boyitishga imkon beradi.

Yuqorida ketirilgan ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning psixik jarayonlarining o'ziga xos buzilishlari haqidagi ma'lumotlarga tayanib yana shu narsani e'tirof etish mumkinki, psixik jarayonlarning buzilganligibu toifa bolalarining nutqini rivojlanishiga, ayniqsa lug'at boyligini kengayishiga to'sqinlik qiladi. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda psixik jarayonlarning sust rivojlanishi oqibatida ular predmetlarni nomini, voqea - hodisalarning bir - biriga bog'liqligini, so'z bilan predmet orasidagi bog'liqlikni tushunmasiklari, atrof - olam haqidagi tasavvurlarining torligi oqibatida nutqiy materialni yaxshi o'zlashtira olmaydilar.

Xulosa shuki, ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar lug'ati sog'lom tengdoshlarinikidan sezilarli darajada kambag'al bo'ladi. Buning asosiy sabablaridan biri bu toifa bolalarda psixik rivojlanishning orqada qolishidir. Bizning fikrimizcha ruhiy rivojlanishi sustlashgan barcha bolalarda xotiraning sustligi, diqqatning yetarli rivojlanmaganligini, idrok, tafakkur, tasavvur, xayol xususiyatlarini buzilganligini ko'rish mumkin. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning lug'atini rivojlanmay qolishiga bolaning ruhiy rivojlanishining orqada qolganligi, bee'tiborlik, pedagogik qarovsizlik yohud bola salomatligining zaifligi sabab bo'lishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning lug'atini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.Yu.Ayupova "Logopediya" Toshkent 2007 y O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti
2. M.Yu.Ayupova, L.R.Mo'minova "Logopediya" Toshkent 1992 y "O'qituvchi" nashriyoti
3. A.K.Asxatov "Vvedenie v defektologiyu s osnovami neyropsixopatologii» Moskva 1994 g «Nauka»
4. A.R.Bolotina «Doshkol'naya pedagogika» «Uchebnoe posobie» Moskva 1997 g «Provechenie»